

mape nove realnosti

tvrtko kulenović

Dva sukcesivna pomaka karakterišu pojavu moderne umetnosti: pomak od spoljašnjeg sveta ka unutrašnjem, i pomak od sveta ka delu. Ja i moja generacija doživeli smo oba burno, sa zanosom, jer su oba bili naši, jer smo bili trpani u mnogo raznih vremena koja su se u nama brzo smenjivala. Počeli smo od diluvijalnog doba socrealizma u kome je i Dostojevski bio zli duh, zabranjen pisac. Otkriće Dostojevskog značilo je otkriće unutrašnjeg sveta. Shvatili smo da ljudi, introvertni, asocijalni nisu naši neprijatelji, čak da oni, kako je pisao Matic, često »nose možda, najvažnije kamenove, temeljce«. Saznali smo takođe da nismo mi, u ime socijalizma i pravde, bili prvi koji smo počeli da ih pragonimo. Na početku Karneovog filma »Obala u magli« pojavljuje se jedan slikar koji kaže da bi želeo da naslika »stvari koje su iza stvari«, zatim ode i udavi se u moru. Stvari mu ostanu u hotelu.

U slikarstvu, među takve spadaju dvojica odavde, Sezan i Van Gog. Sezan je slikao geometriju koju je nosio u plemenitom duhu, Van Gog biologiju koja je tutnjala u ozarenoj duši. Van Gogov tužni život je poznat, mada možda nije poznato da su pariske gospođice na izložbama probijale njegove slike kišobranama češće i radije od ostalih. Sezan, je, naprotiv, bio materijalno obezbeđen i imao život građanski sreden, ujutro se budio sa pitanjem: »Ima li smisla i danas nastaviti?«, a popodne, zimi kada mrak rano pada s rečima: »Hvala bogu, ovo nije početak novog dana!«. Spasavala ga je planina San Viktoar, kartaši, more kod Estaka, i ta unutrašnja sredena lepota u njemu koju je morao pre nego što ode da naslika.

Drugi pomak, za mene, počeo je s Momom Kaporom. Igrali smo igru ko zna više slikara, ponekad na slovo, a ponekad bez reda, kako kome ko padne napamet. Složili smo se da je naša najbolja slika Dobrovičevi »Konji sa crkve svetog Marka u Veneciji« iz Narodnog muzeja u Beogradu. Ona njihova čvrsta faktura oblika, sa onom nemogućom a božanstvenom kombinacijom lazurnih boja po kojoj me oni podsećaju na akvarel moga oca na kome je nebo bilo prekriveno sa dva jedva vidljiva oblaka: jedan plav, drugi zelen. A ipak je to bio onaj isti Dobrovič, onaj genije primorskog pejzaža u čijem se duhu Sezan sjedinio sa Van Gogom.

Momo je govorio: »Slika nije priča, nego ravnoteža.« Kasnije mi je tu njegovu rečenicu, sasvim malo, proširio ili probudio kritičar Oto Han, prijatelj i zaštitnik ludog i nesrećnog Iva Klajna. Rekao je: »Slika nije predstava nekog spoljnog objekta. Ona je predstava.« Iv Klajn, prozvan »Monohromi« po svojim platnima prelevenim zaslepljujućim plavilom, umro je nepriznat u trideset petoj godini. Sedam godina posle njegove smrti priredena mu je velepna izložba u Muzeju dekorativnih umetnosti u Parizu, posle koje je postao »zvezda«. Život mu je bio pun skandala i neobičnih doživljaja u kojima je publika pre videla egzibicionizam nego manifestaciju autentičnog stvaralačkog temperamenta. Jednog dana, Klajn je iskreno poverovao da mu se sudbina osmehnula kad je sreo sineastu Gvaltijera Jakopetija. Ovaj je sa umetnikom snimio duge sekvence u kojima su se preplele nage žene valjale u kadi s plavom bojom a zatim se trljale o uspravno belo platno, ostavljajući na njemu razovrsne tragove svojih oblina. To su bili »monohromi«. Te sekvence Jakopeti je uklopio u svoj film »Mondo Cane«. Za premijeru filma, na festivalu u Kanu. Iv Klajn je, prema propisima, obukao plavi smoking. Ali kada je video sebe među Kinnezima koji jedu pse i ribarima koji uživaju u mučenju ulovljenih ajkula, napustio je salu i, vrativši se u hotel, doživio srčani udar, prvi. Mesec dana kasnije njegovo srce prestalo je da radi.

Momo je takođe rekao: »Predmet slike, to su neki kubusi zaboravljeni u beskonačnosti«. Tu smo već počeli da ga zezamo. Ja sam napisao humoresku pod naslovom »Slike sa izložbe« a sa podnaslovom »Musorgski i Ravel nisu krivi«. Glavni lik u toj humoresci bio je Čovek

sa zlatnim zubom koji je neprestano ponavljao tu frazu: »... kubusi izgubljeni u prostoru«. Humoreska je objavljena u reviji »Vetrenjača«, a honorar smo Momo i ja potrošili u jednoj poslastičarnici nabijajući se šampitama: svi izgledni studenti dobro znaju da su šampite najbolja i najzdravija hrana.

Svadao sam se s ocem i izražavao ogroman borbeni prezir, svoje generacije i svoj, neću reći prema njegovim slikama, ne prezire se ono što se voli, ali prema svemu prošlom i starom, prema krugovima kojima je pripadao, prema sredini u kojoj se kretao, prema svim njihovim idejama. Sve dok on jednom nije doveo neke Francuze slikare, Parižane, ljude iz prestonice svetla i sveta, u svakom slučaju prestonice slikarstva, mesta u kome umetnost živi, a koji nisu bili modernisti. Jedan od njih mi je čak poklonio Malroove »Antimemoare« koji tek što behu izašli iz štampe, mučio sam se s njima na svome kljastom francuskom, a jedno sasvim nevažno mesto zapalo mi je za oko. Ono kad Malro govori Nehruu o idejama i željama mladih, a Nehru mu otprilike kaže: »Vi oko toga pravite isuviše veliku buku. Kod nas u Indiji nikad nije postojao kult mladih, i mi njihovim idejama i željama nikad nismo pridavali toliki značaj«. A Indija je za nas bila Indija, već tada.

Jasmina Stojanović

Otprilike u to isto vreme došao mi je Momo sa tužnom i upitnom pričom o svom nastavniku likovnog vaspitanja, omiljenom B. M., koji je upravo bio umro. »Boro me izlečio«, rekao je, »na vrlo jednostavan način. Zakačili smo se po bogznakoj put oko modernog slikarstva, koje sam ja vatreno branio, a on je, umesto da brani ili napada rekao, znaš, moderna umetnost i nije baš toliko moderna koliko to izgleda vama koji ste u nju pravo iz terora socijalističkog realizma uleteli. I ja sam se njome oduševljavao, i moja generacija, spasavajući se od drugog terora, terora građanske ograničenosti i uskogrudnosti. Od sveg tog oduševljenja meni kao profesoru ostalo je neprijatno osećanje da ću do kraja života morati da slušam, od ovakvih »genija« koji se pojavljuju jednom u četiri generacije, a zbog njih radim ovaj posao, ostale budale me ne zanimaju, da slušam dakle stvari koje sam odavno čuo, a koje oni govore zapenušani, uzavreli, kao da su ih prvi put lično sa sobom na svet doneli.«

Tako je počelo osipanje, ozdravljenje, sazrevanje. Nijedna nezrelost nije dobra, a ona koja se uklapa u velike opšte ciljeve je opasna: stvar se svet u kome se sve, ama baš sve, u svim oblastima, svodi na go kostur revolucije: radićemo sve suprotno od onoga što su naši stari radili. Dve velike radosti se za to vezuju, radost novine, otkrića, i radost pripadništva, ili otpadništva. Novina brzo prolazi, otkriće je kratkorajno i što je još gore brzo se pokaže kao staro. Pripadništvo i otpadništvo, zajedništvo, ja sam kao mi a nisam kao oni, ubrzo se pokaže kao jedna od najglupljih i najpogubnijih igara. Dosadilo nam je da verujemo u obojene krugove i kvadrate, u kubuse izgubljene u prostoru.

Momo je rekao: »Pa, Tapijes je samo uramio Leonardovu mrlju«. Dragoš Kalajić je na televiziji objašnjavao da je Mondrijan zapravo samo sastrugao fasadu sa klasične slike. Dok su u doba realizma slikari slikali krave koje pasu, sad su, kao nekada davno, počeli opet da slikaju konje koji se propinju: Gogen, pa Franc Mark, pa mnogi drugi. Osnovana je grupa koja se zvala »Plavi jahač«. B l a u e R e i t e r .

Naravno, menjali smo se i kao ljudi. U početku smo govorili: »Mi ćemo ovaj svet okrenuti naglavačke«, Marcellus eris, manibus date lilia plenis. Zatim su došle one reči koje, u romanu »Pogledaj dom svoj, anđele« izgovara Judžin Gant zagledan, u letnjoj noći, sa verande u tamu: »A šta ako ja nisam genije?«. Zatim, nešto kasnije, biće potrebna i sposobnost da se na sve to gleda sa ironijom, sa osmehom i podsmehom, onako kao Ostap Bender na kraju »Zlatnog teleta«. »Grof Monte Hristo nismo postali. Moraćemo se prekvalifikovati za pazikuću.«

Ali, mora se biti oprezan i u sazrevanju. Moderna umetnost naučila nas je mnogo čemu. Njeno mišljenje je modelativno. Totalna reprodukcija stvarnosti niti je moguća (čovek nije bog), niti je potrebna (šta bismo s njom?). Modelativno mišljenje rekonstruiše stvarnost na osnovu preuzimanja (preslikavanja?) pojedinih njenih elemenata, manjeg ili većeg broja: broj nije bitan, nego je bitno da se od tih elemenata dobije model koji ili liči na rečenu stvarnost, ili funkcioniše na način na koji i ona, ili je objašnjava. Ono ponekad mora i da doda poneki elemenat, da izmisli nešto što u stvarnosti ne postoji, da zameni N elemenata stvarnosti jednim izmišljenim elementom koji će omogućiti da se model »drži«. Postoje prekrasne antičke skulpture na kojima je prikazan bog, ili čovek, ili životinja, a kojima je dodati i potporanj koji sa prikazanom stvarnoću nema nikakve veze: drukčije ta skulptura ne bi mogla da stoji. Vekovima smo se mi prema takvim skulpturama odnosili onako kako se dvorjani odnose prema kraljevom novom ruhu u Andersenovoj priči, samo obrnuto: oni su videli ono čega nije bilo, a mi smo odbijali da vidimo ono čega ima.

Moderna umetnost nas je naučila da se tako više ne može gledati. Potporanj na jednoj skulpturi mora se gledati isto onako kao što se gleda potporanj na gotskoj katedrali — jednostavno zato što je t u . Umetničko delo ne sastoji se iz »prikaznog sveta« nego se sastoji od svog m a t e r i j a l a , zato su na toj reči toliko insistirali ruski formalisti. Zahvaljujući modernoj umetnosti naša svest o svetu je postala zrelija. Moderna umetnost nas je naterala da shvatimo ono što smo oduvek »znali«, ali smo to isuviše, filozofski, podrazumevali: da je svet umetnosti jedinstven svet, ali ne zato što u njemu vladaju zakoni »istine« i »lepote«, nego zato što vladaju zakoni konstruisanja koji su u suštini isti, ali se prilagodavaju različitim konkretnim materijalima. Gotska katedrala ne prikazuje (doslovno) nikakvu konkretnu stvarnost, ona nije realnosti »odgovorna«, pa su zato svi njeni mnogobrojni potpornji mogli bez oklevanja da se uključe u njenu »lepotu«. Moderna umetnost nas uči da je isto tako i sa slikom i sa skulpturom: ona se ne sastoji od onoga što mi u njoj, ili na njoj »podrazumevamo«, ili »prepoznajemo«, nego od onoga što u njoj, ili na njoj ima. Moderna umetnost nas uči da v i d i m o , ne samo tu istu modernu umetnost, nego i umetnost svih civilizacija i svih vremena. Tapijes je samo uokvirio Leonardovu mrlju.